

СРАВНИТЕЛНИ ПРЕДИМСТВА И КОНКУРЕНТНИ ВЪЗМОЖНОСТИ НА ПРОИЗВОДСТВОТО НА СЛЪНЧОГЛЕД В БЪЛГАРИЯ

Чавдар Дочев – представител на PIONER за Балканския регион

Резюме: Целта на изследването е да се анализират равнището, динамиката и факторите формиращи сравнителните предимства и конкурентните възможности на производството на слънчоглед в страната и се обосновават възможностите за неговото развитие.

Изследването включва четири етапа, като през първия се анализира състоянието на производството и търговията със слънчоглед в страната и света. Вторият етап е свързан с избора на методика за изследване на сравнителните предимства и конкурентни възможности. През третия етап е анализирана конкурентната среда в търговията със слънчоглед и са оценени позициите на българско земеделие в рамките на черноморския пазар. На базата на резултатите от анализа през четвъртия етап са обосновани възможностите за развитие на производството в страната.

Ключови думи: слънчоглед, конкуренция, България.

1. Въведение

Слънчогледът през последните години е най-важната техническа култура отглеждана в нашата страна. Едно от най-качествените растителни масла е именно слънчогледовото. То притежава висока хранителна стойност и добри вкусови качества. В състава му влизат главно ненаситени мастни киселини, които се съдържат в незначителни количества в животинските мазнини и не се синтезират в човешкия организъм. Годишното потребление на слънчогледово олио у нас не надвишава петнадесет литра на глава от населението.

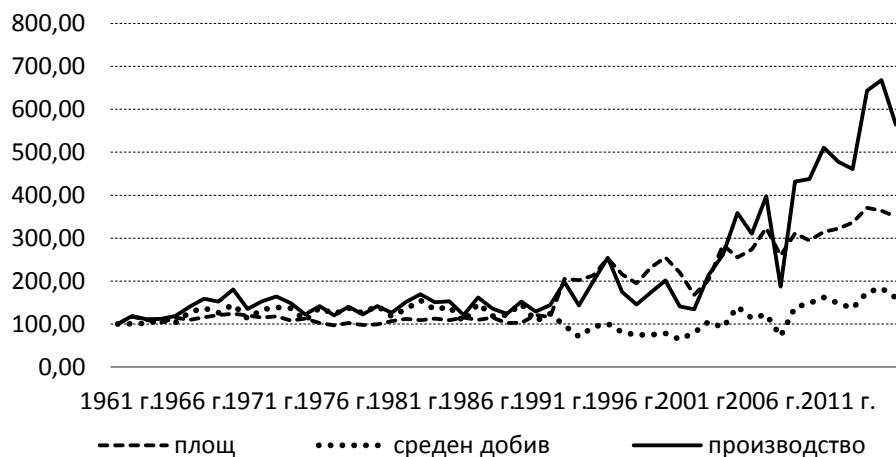
Ролята на слънчогледа в българското земеделие е много важна. Поради това, че той е окопна култура, засяването му спомага за по-добре балансиран сеитбооборот на земеделските култури. Поради това, че е относително сухоустойчива култура, слънчогледът може и се отглежда на големи площи. Към настоящия момент в България се засяват средно 6 млн. дка слънчоглед и поради това той е втората по важност земеделска култура. Стопанското му значение се подсилва и от факта, че международната търговия със слънчогледови семена е

една от най-успешните. Това води до непрекъснато разширяване на площите и повишаване на средните добиви. През последните години България заема водещо място в търговията със слънчоглед в света.

2. Състояние на производството и търговията със слънчоглед

Под непрекъснатото влияние на разширяващото се търсене на олио и шрот на вътрешния и международни пазари, производството на слънчоглед в страната за последните 55 години се увеличава над шест пъти (668%), като през 2014 г. надвишава два милиона тона. Нарастването на производствения потенциал, не става равномерно във времето и пространството. Това се определя, както от промените в пазарните условия и използваните технологии, така и от природно климатичното разнообразие в страната.

Анализът на промените в производството на слънчоглед в страната (фиг. 1) през изследвания период дава основание той да бъде разделен на три етапа. През първите тридесет години (1961-1991 г.) обемът на производството нараства сравнително бавно и е съпътствано от значителни колебания през отделните години. Тези колебания са генерирани от сложното взаимодействие на екстензивни и интензивни фактори. Реализираният средногодишен темп на нарастване е едва 1,08%, като значително се забавя в края на етапа. Това се дължи както на липсата на сравнителни биологични и технологични предимства на производството на слънчоглед, спрямо другите земеделски култури, така и на традиционното използване на животински мазнини в българската кухня.

Фиг. 1. Развитие на производството на слънчоглед в България.

Вторият етап от развитието на производството на слънчоглед в страната се свързва с процеса на трансформация на икономиката и провежданата аграрна реформа. Този период (1991-2000г.) се характеризира със значително нарастване обема на произвежданото слънчогледово семе. Основен фактор за това е бързото разширяване на площите, като това става основно за сметка на фуражните култури и зеленчуците. Екстензивния фактор не само позволява да се повиши производството с над 40%, но и компенсира спада в средния добив. Наблюдаваните колебания в производството се определят не само от промените в метеорологичните условия през отделните години, а и от технологични ограничения съпътстващи прехода.

Производството на слънчоглед през последните години на подготовка и членство в ЕС бързо нараства, като превръща страната в един от основните производители и износители. Процесът на увеличаване на производството и износа не е равномерен и става особено динамичен след официалното приемане на страната за пълноправен член на ЕС. Достъпът на българските производители до финансовите ресурси на пред присъединителната програма САПАРД и на европейските фондове за подкрепа на земеделието, позволи бързото технологично развитие на производството и масло преработвателната индустрия. Успоредно с това се разшири и търсенето на български слънчоглед и олио на европейските пазари.

Под комплексното влияние на тези фактори производството на слънчоглед през последните четиринадесет години нараства близо 3,5 пъти, при средногодишен ръст от 1,49%, което даде възможност да се увеличи износа около четири пъти и да достигне до над един милиона тона.

Поради сравнително високата му екологична пластичност слънчогледа се отглежда на всички континенти и в изключително голям брой страни. През изследвания период общото производство на слънчогледово семе в света нараства над шест пъти (656%) и достига над 45 милиона тона. Развитието на световното производство на слънчоглед се характеризира със значителни регионални промени. Политиката на отделните страни към производството и търговията не е еднозначна. Тя се определя, както от природни фактори, така и от предпочитанията и икономическите възможности на потребителите. Отделните региони и страни, биха могли да се разделят в две групи. В първата попадат страни, които с известни колебания, разширяват производството на слънчоглед през последните 55 години. Към нея биха могли да се отнесат Китай, Турция, Русия, Украйна, България и Румъния. Втората група включва страни, които през изследвания период са

променили своята политика спрямо производството на слънчоглед. В първите десетилетия те също разширяват площите и повишават обема на производството, като част от тях дори заемат челни позиции в световното производство. В САЩ през 1979 г. е концентрирано близо 22% от световното производство, в Аржентина през 1999 г. над 24% от него, а Франция през 1987 г. осигурява 13% от слънчогледовото семе. В средата на изследвания период тези страни променят своята политика и започват да ограничават, както площите, така и производството. Това се обяснява с влиянието на „зелената революция” и относително по-слабия хетерозисен ефект при слънчогледа в сравнение с другите култури, както и със затрудненията свързани с борбата с болестите, неприятелите и плевелите. Влияние също така, оказва и нарасналото благосъстояние на населението в тези страни, което замества слънчогледовото олио със зехтин, царевично и други по-качествени масла.

В началото на новия век основната част от световното производство на слънчоглед се концентрира в Европа, като най-големи производители са страните от черноморския басейн. През 2013г. те произвеждат над 61% от слънчогледовото семе в света, като техния износ към останалите страни представлява близо 54% от световната търговия с този продукт. Това определя и интереса, който в това изследване се отделя на страните от черноморския басейн.

Методика на изследването

Традиционните теории за външната търговия се основават на допускането за абсолютно конкурентни пазари, при които търговските връзки между страните се определят от конкурентните им предимства. Съответно, износът на дадена стока от определена държава, зависи от факторната обезпеченост при производството на тази стока в страната и нивото на производителност. В научните изследвания широко се използва концепцията за сравнителните предимства, като моделът представлява централна концепция в теорията на търговията.

Математически модел на показател за оценка на сравнителните предимства за първи път е предложен от Лаизнер и по-късно усъвършенстван от Белла Баласа (Balassa, 1965). Този индекс за оценка на сравнителните предимства отчита единствено обема на износа, и се определя като отношение между дела на износа на дадена стока в общия износ на страната и нейния дял в световния износ на стоки. Индексът неутрализира ефекта от размера на икономиката, или на отделния отрасъл, като по този начин дава възможност да се направи съпоставка между различните страни.

Международните пазари на аграрни стоки, в резултат на диспропорциите в темповете на развитие на отделните страни и региони се променят. За оценката на тези промени във времето Амир (Amir, 2000) предлага да се използва индекса на динамичната конкурентност на износа (ХС), с който да се измерват настъпилите промени на развиващите се пазари. Покачването на стойността на ХС с течение на времето изразява успеха на даден продукт или производител на световните пазари.

В изследването са използвани данни за търговските потоци и стойността на износа от статистическия отдел на Организацията по прехрана и земеделие към ООН (ФАО).

Сравнителни предимства при производството на слънчоглед

Концентрирането на производството на слънчоглед в страните от черноморския басейн и ограниченото му търсене, ги превръща в едни от големите износители. Количествата на изнасяното слънчогледово семе, шрот и олио се колебаят през отделните години в зависимост от провежданата от отделните страни политика и климатичните промени. Това оказва влияние и върху оценката на притежаваните от тях сравнителни предимства (фиг. 2).

Фиг. 2. Сравнителни предимства в търговията със слънчоглед.

В началото на изследвания период, когато в износа доминира слънчогледовото семе съществува относителен паритет в сравнителните предимства между Руската федерация и Украйна от една страна

и България и Румъния от друга, като поради високото вътрешно търсене изостава единствено Турция.

В началото на века настъпват значителни промени на пазара в черноморския регион. Стимулирани от растящите цени и свободния достъп до европейските пазари, България и Румъния разширяват износа си и заемат доминираща роля в търговията със слънчоглед. В резултат на неблагоприятни климатични условия, икономически и административни ограничения, както и на промени в експортната си политика Русия и Украйна ограничават износа на слънчогледово семе.

Конкурентни способности на производството

Притежаваните сравнителни предимства са предпоставка за повишаване на конкурентните възможности на производството. Те се изразяват чрез дела на износа на страната в производството и световната търговия и настъпилите промени в тях.

Таблица 1. Конкурентни възможности на производството

Страни	Дял на износа в (%)		Промени в дела на износа в	
	производството	световния износ	производството	световния износ
България	51,432	15,969	2,276	3,801
Румъния	43,927	15,094	5,305	5,994
Украйна	6,556	8,887	0,319	0,682
Русия	2,407	4,234	0,116	0,250
Турция	1,305	0,412	4,703	5,741

През последните десет години относителния дял на износа, както в производството, така и в световния износ е най-голям в България и Румъния и значително по малък в Русия и Украйна, и скромни в Турция. Това се определя от размера и колебанията в общия обем на производството и размера на вътрешното търсене.

Измененията в дела на износа в производството и световния износ дава представа за потенциалните възможности на страната и оценя динамиката в конкурентните способности. Промените са най-големи в Румъния и Турция, но докато в първата страна те са реализирани при високи нива, то във втората, са при ниски нива на относителния дял. Потенциалните възможности на България са относително по-ниски, но са постигнати при изключително висок дял на износа, както спрямо производството, така и спрямо световния износ.

Заключение

Резултатите от анализа на сравнителните предимства и оценката на конкурентните възможности на производството на слънчоглед показва, че България е една от водещите страни в производството и търговията със слънчоглед. Прогнозира се ограничаване на темповете на разширяване на производствения потенциал. Експортът на слънчогледово семе се очаква в бъдеще да бъде ограничено от нарасналия износ на олио и в по-малка степен на шрот.

ЛИТЕРАТУРА

1. Amir, M. (2000) "Trade Liberalization and Malaysian Export Competitiveness: Prospects, Problems and Policy Implication", pp. 1-24.
2. Balassa, B. (1965) "Trade Liberalisation and 'Revealed' Comparative Advantage", *The Manchester School*, Vol. 33, No 2, pp. 99-123.